

Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok. A bevezető tanulmányt írta Szabó T. Attila. Sajtó alá rendezte B. Nagy Margit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1977. 293 l.

A kötet Kelemen Lajos születésének 100. évfordulója alkalmából jelent meg. A régi Maros széki unitárius székely családból származó tudós egyetlen, a művészettörténet tárgykörébe tartozó tanulmányai, cikkei gyűjteményével igyekszik jóvátenni — „némi késői elégtétel gyanánt“ — az eddigi méltánytalan mulasztást. Írásai jórészt elszórva: folyóiratokban, heti- és napilapokban jelentek meg. Négyezernél valamivel több közleménye közül mindössze hat látott napvilágot önálló kiadvány formájában.

Már születésének 80. évfordulója alkalmával felvetődött munkáinak gyűjteményes kiadási terve. A szerző által tervezett mintegy 800 oldalas válogatás áttekintést adott volna a rendkívül gazdag életműről, „a történelmi tanulmányoktól (heraldika, család- és köztörténet, levéltárügy), a művészet- és művelődéstörténeti, valamint honismereti munkákig“. A terv nem valósult meg. Jelen kötet az akkoriban kiválasztott anyag további szűkítése. Lemond az egész életművet bemutató válogatásról, s főként Kelemen Lajosnak az erdélyi festészettel foglalkozó írásait nyújtja át az olvasónak — megtoldva azokat néhány szobrászat és iparművészet köréből származó tanulmánnyal, valamint három honismereti dolgozattal. Jóllehet ezek általában Kelemen Lajos fiatalabbkori írásai, mégis lenyűgözik az olvasót. A levéltári kutatások során előkerült történeti adatok rendkívüli gazdagsága lehetővé teszi, hogy mű és kora egyszerre elevenedjen meg a kötet lapjain.

A kötet első tanulmányai két XVI. századi erdélyi magyar mennyezetfestménnyel ismertetik meg az olvasót. A maga nemében egyetlen s legszebb ilyen emlék a gogánváraljai református templom mennyezetfestménye, amelyet 1869-ben fedezett fel Schulcz Ferenc építész. Kora és készítőjének neve azonban nyitott kérdés maradt. A kötet első tanulmánya e kérdésekre is választ ad.

Az akkor középiskolás szerző nevéhez fűződik a legrégebb évszámos mennyezetfestményünk (1526) felfedezése az ádámosi unitárius templomban. Az *ádámosi mennyezetfestmény és szentélyszék* címet viselő második tanulmány ismerteti a mennyezetrekeszek elhelyezésének eredeti sorrendjét, s az egykoron Ádámoson is birtokos Kápolnai Bornemissza család címerének tanulmányozása alapján elutasítja azt a fel-

tevést, mely szerint a mennyezetet szebeni mester készítette. Az unitárius vonatkozású adatokban gazdag és jegyzetekkel bővített tanulmány kitér a szentélyszék eredeti helyének tisztázására is. Ennek rendjén utal egy ismeretlen „vándor firkálgató“ által a szentélyszék hátára írt kétsoros versre, melyet a felirat *Epitaphium Francisci Davidis*nak nevez. Ennek első sora azonos annak a hosszabb költeménynek a kezdetével, amelyet Jakab Elek s utána Dávid Ferenc több életírója az egyházalapító püspök által börtönében írt elégiának szert feltüntetni. „Az ádamosi padfelirat nézetem szerint igazabban nevéen nevezi a gyermeket, s e tekintetben nagyon becses adat... Valószínűleg Dávid Ferenc valamelyik buzgó híve — talán Karádi Pál vagy a költő Bogáti Fazekas Miklós — tollából került ki, s csak az utókor tulajdonította a Dávid Ferenc művének.“

Mennyezet- és karzatfestmények a XVII. századból című tanulmányával Kelemen Lajos áttér azon műemlékek ismertetésére, amelyekről nagyon kevés közlemény jelent meg a szakirodalomban. Ez a kötet terjedelemben leghosszabb tanulmánya. Időrendi sorrendet követve ismertet meg a legrégibb erdélyi magyar karzatszímény sorsával, amely a sövényfalvi református templom szentélykarzatán volt 1609-től 1898-ig, mikor is a műemlékek értékéről tájékozatlan lelkész hibájából elpusztult; az 1613 (?) évszamos csikdelnei katolikus templom mennyezetfestményével, amely a legrégibb, legnagyobb és legszebb ilyen emlékünk; a gyalakutai református templom nagyértékű mennyezetfestményével, amelyet mezőbándi Egerházi — másként Képiró — János készített 1625-ben; a gelencei katolikus templom hajójának 1628-ban, valamint a farcádi és székelydályai református templomok 1629-ben, illetve 1630-ban készült mennyezetfestményeivel; a magyarfülpösi református templom 1642-ben készült mennyezetével, amely Asztalos János mester alkotása.

A 7. és 8. rész két Maros széki, Nyárád menti unitárius templom mennyezetfestményeit mutatja be. A nyárádszentmártoni és szentgericei mennyezetfestményekről szólva a szerző megállapítja, hogy bár néhány mintájukon szászos hatás érzik, kétségtelen, hogy mindkettőt székely asztalosok készítették.

A nyárádszentmártoni közvetve éppen úgy Ali basa 1661. évi dúlásának köszönheti létét, mint egykorú társai közül a pókai református vagy az énlaki unitárius templom 1668. évi híres székely betűs mennyezetfestményei. A templom nyugati karzatának felirata szerint a török úgy elégette a templomot, hogy csak falai maradtak meg. A török pusztítás után néhány évvel, 1667-ben, a helyreállítási munka során készült a 63 négyszögletes új mennyezet. Készítői — a magát gálfalvinak nevező — Kozma Mihály és Havadi András.

A két asztalosfestő mester munkáját részletesen meg lehet különböztetni egymástól, éppen a 88 négyszögű kazettás szentgericei unitárius templom mennyezetfestménye alapján, melyet három évvel később, tehát 1670-ben, már egyedül készítette Kozma Mihály. Egyedül dolgozva jobbat alkotott, mint Nyárádszentmártonban társával. Az ott használt minták közül többet módosítva alkalmazott, s több új csinos mintát is használt.

A szentgericei mennyezettel egy évben készült két Udvarhely széki asztalosfestő — szombatfalvi Asztalos János és András — alkotása a

felsőboldogasszonyfalvi református templomban. Ez — 60 festett kazet-tájával, 145 festett négyszögével és négy háromszöglapjával — nemcsak Székelyföld, hanem Erdély legnagyobb festett mennyezete.

A tanulmány tizedik része a Kolozs megyei Tancs református templomának 1676. évi mennyezetfestményével, s annak a magyar — és főleg protestáns — templomokban idegen szellemű ábrázolásainak készítőjével, Parajdi Ilyés János asztalosfestő mesterrel foglalkozik. A szerző feltételezi, hogy mint „élelmes székely“, aki szülőföldjéről messze elvándorolt, görögkeleti templomokban is dolgozott s ott tanulhatta mintáit.

A továbbiakban a kecsedkisfaludi református templom 1690-es évekből származó mennyezetfestményét, a Kolozs megyei Magyarvalkó református templomának karzatfestmény-maradványait, a nádasdaróci református templom — Balás András mester által 1687-ben festett — padfestményeit, a 13. részben pedig gyalui Asztalos János három — 1692 és 1699 között készült — művét, a ketesdi és magyarbikali mennyezet-, valamint a vistai karzatfestményeket ismerteti a szerző.

A tanulmányzáró 14. részben a szerző tanulságos módon összegez, és történelmi magyarázattal szolgál a XVI. és XVII. századi emlékműradványok közötti „nagy hézag“ okaira. (A XVI. századból csupán négy emlékünks van, kettő ezek közül is töredék.)

A XVIII. század mennyezetfestményeivel s templomdíszítéseivel, valamint történetükkel ismertet a következő három tanulmány. A XVII. század virágzó művészete utáni nagy hanyatlás emlékei ezek. Tagadhatatlan érdemük, hogy legalább fenntartják az eltanult formákat, s ezek aztán népies díszítőelemekké váltak.

Az erdélyi kézművesség, a hímesoszlop-faragás reánk maradt legrégebb és legszebb emlékeinek állít írásos emléket Kelemen Lajos a szentbenedeki Kornis-kastély 1673-ban faragott gerendatartó és díszoszlopainak ismertetésével. Kettő ezekből — írja — „a magyar népművészet ma is élő forma- és ízléskincstárának eddig ismert legrégebbi hiteles évszamos és névjelzéses hímes faragott faemlékei“.

Érdekes falfestmények kerültek napfényre a szováti unitárius templom 1925-ben történt javítása közben. A templom a XIII. század második felében vagy a XIV. század elején épült; a XIV. század legvégén vagy a XV. század elején új boltozattal s díszes boltzáró kövekkel látták el; déli ajtaját Mátyás király idejében készítették; kis előcsarnokai, csinos szószéke és díszes szószékkoronája csak 1790-ben készültek, de a köemlékek (boltzáró kövek) s a szép freskók — ismeretlen mester művei — hatszázados, becses művészi alkotások. A templomhajó déli oldalának Pietà-képe, s szomszédságában a „megdicsőült üdvözítő“ töredékes állapotában is Erdély legrégebb freskói közé tartozik. A hajó északi falának freskói valamivel később készülhettek, a címeres boltzáró kövekkel egyidőben, sajnos csak tönkrement állapotban sikerült lemásolni őket, pedig egyikét jelentették a legértékesebb erdélyi alkotásoknak.

Ritka, szinte egyedülálló emlékekkel foglalkozik *A küküllővári tatárfej* c. tanulmány. A középkori emlékdarab — egy hatalmas festett tatárfej — a küküllővári református templom fedele alatt „a legrégebb tatárkép az egykori magyar templomi festőművészet emlékei között, s Európában egyik legrégebbi képe a tatár viseletnek“.

Amolyan állandó intő emlékjel volt e lángok között megfestett tar-
tarfej — mondja a szerző, s nem mulasztja el, hogy műemlékféltő ag-
godalmának ne adjon hangot: — „minket ezek az emlékek nemcsak a
mongoljárás óriási pusztításaira, hanem arra is kell hogy emlékeztet-
senek, hogy tartsuk számon és hozzuk napvilágra minden régi templo-
munk művészi emlékeit, s mentsük meg, ami még menthető. Mert
nem vagyunk olyan gazdagok az ilyenekben, hogy... az ismeretlenség
sötétjében rejtőzködjének és úgy pusztuljanak el, hogy bár fölvételek és
leírások ne maradjanak róluk, s örökre elveszenek művészettörténetünk
számára.“

A következő tizenkilenc tanulmány az erdélyi iparművészet és
szobrászat emlékeire vonatkozó írásokat tartalmaz. Ezt a részt az *Ada-
tok a kolozsvári képirás történetéhez* c. tanulmány nyitja meg. A ta-
nulmány első részében a szerző néhány új adatot közöl, melyek közül
a legrégebbiek a kolozsvári unitárius egyházközség számadáskönyveiből
valók. Az első név szerint is megnevezi a kolozsvári festők közül Képiró
Istvánt, aki a mai Mátyás-szobor tájékán János Zsigmond fejedelem alatt
épült és a XVIII. században lebontott ún. kis templomban dolgozott. A
számadáskönyv szövegéből az is megállapítható, hogy az 1631. év restau-
rálási munkák rendjén nem képeket, hanem ígéket — tehát mondatok-
at, feliratokat — festett újra.

A második részben a kolozsvári unitárius diákok és a képirás kap-
csolatával foglalkozik; adatait a kolozsvári unitárius kollégium 1626-ban
kezdődő seniori feljegyzéseiből meríti, melyek a XVII. század végéről
három adatot tartottak fenn a diákok azon szokásáról, hogy ünnepélyes
alkalmakkor hivatásos képirókhöz fordultak a kor szokásos „üdvözlő-
lapjainak“ készítése, illetve díszítése érdekében.

A tanulmány harmadik része a kolozsvári asztaloscéh 1638-tól kez-
dődő számadáskönyvéből tesz közzé egy részletet, amely az asztalos és
képiró díjazásának jelentős különbségéről, valamint a két mesterség
különválásáról, s a közöttük levő versengésről és irigységről tudósít.

A korabeli iparművészet néhány képviselőjével, munkáikkal és mun-
kaadóikkal, fennmaradt szerződéseikkel ismertet meg a következő tizen-
egy tanulmány. E részben olvashatunk Ötves Pomerán Gergely
(György?) gyulafehérvári udvari képiróról, kinek János Zsigmond adott
kiváltságlevelet; az erdélyi heraldika virágkorát képviselő Gyulafehér-
vári Pál Deákról, aki a XVII. század elején a fejedelmi udvarban dol-
gozott címerfestőként, a református nagybányai Csengeri Képiró Ist-
vánról, egy 1927-ben felfedezett 300 éves címeres nemeslevél alapján, a
szárhegyi Lázár család levéltárából előkerült szerződésről, amely Lázár
István 1670. évi oltármegrendelését tartalmazza az oltárkészítő és szob-
rász-festő Lengyel Pétertől, s mint ilyen, a XVII. századi Erdélyből szár-
mazó unikum; Apafi Mihály erdélyi fejedelem udvarában dolgozó német
festő — Képiró Gothard — 1678. évi fizetéséről; Páldi István református
rézmetszőről, kit egyháza Leydenbe küldött tanulni, majd 1755-ben rá-
bízta a kolozsvári református kollégium nyomdáját; Krausz József vá-
radi festő-képiró Teleki Ádámnak írt leveléről, és szerződésükről, amely
arra enged következtetni, hogy „egyaránt festett ládát, asztalt és arcké-
pet“, amint azt a szükség megkívánta; Bánffy György gubernátor leve-
lei között talált segélykérő folyamodványról, mely a szegénysorsú oltár-
készítő piktor Csürös Mihály — a székelykáli Nepomuki Szent János ol-

tár készítőjének pénzkérelméről tudósít; Bölöni Sikó Miklós unitárius festőművésztől, kinek rövid önéletrajzát a sokoldalú gyűjtő, egykori unitárius teológiai tanár — Simén Domokos — „gyűjtőbuzgalma csiholt ki a művészből“; az ígéretes tehetségű, de fiatalon elhunyt unitárius festőművész Túri Jobbágy Károlyról, aki Kolozsvárt Ferencz József, későbbi unitárius püspök osztálytársa volt, s legelső arcképrajza kiváló tanára, Mikó Lőrinc Imre nevű 8 éves fiának finom ceruzarajzú arcképe 1855-ből; a régi székely nemesi családból származó, s az unitárius egyháznak is számos jeles egyéniséget adó Gyergyai családból származó Gyergyai Mihály ránk maradt ötvöskönyveiről, amelyek nemcsak a XVII. századi ötvösség rajzkésztségének nagybecsű bizonyítékai, hanem a régi híres kolozsvári ötvösség illusztrációs kincsei is.

A következő néhány tanulmány a kor iparművészetének reánk maradt emlékeivel ismert meg: a nyáradkarácsonyfalvi református egyházközség kókuszdió alakú kelyhével; a kolozsi unitárius egyházközség régi kelyhei közül két úrvacsorai kehellyel, melyek közül az első a reformációt megelőző kor alkotása, s mint régi katolikus áldozókehely juthatott az unitáriusok birtokába, és egyike a legszebb erdélyi emlékeknek; a másik pedig Báthori Gábor fejedelem korából származó szép, reneszánsz úrvacsorai kehely.

Nagyteremi Sükösd György síremléke egy érdemes unitárius emléket idézi, aki 1631. évi végrendeletében azt is meghagyta, hogy faluiban az unitárius vallásban „se a szegénységet, se köztük levő prédikátorokat meg ne háborgassák és semmi szín alatt más vallásra ne kényszerítsék“, mert a szegény nép lelkiismerete ebben a hitben nyugodott meg.

Az egyes egyházak sok becses emlékét őrizték meg a XVII. és XVIII. század háziiparának. Az erdélyi hímző háziipar néhány szép emlékét ismerteti *A sövényfalvi református egyház hímzései* című tanulmány. *A régi marosi református egyházmegye legrégibb matriculájából* a XVI. század végén kezdett és a XIX. század első feléig vezetett — papi és mesteri javadalmak, adományok, ingó- és ingatlan vagyonösszeírások jegyzőkönyvéül szolgált — becses kézirat néhány adatával ismerkedhet meg az olvasó. Az ebben található tömördek apró, de becses adat s a számos kisebb oklevélmásolat sok értékes anyaggal járul hozzá az egykori Maros szék egyház- és művelődéstörténetéhez.

A marosvásárhelyi református temető legrégibb sírköveiről szól az iparművészeti témakört záró írás. A XVII. századból mindössze 7 sírkő maradt fenn, a temető cintermének közvetlen szomszédságában. A legrégibb sírkő a református nagytemplomból került a cinterembe, amelynek 1698-ban épült cserfaszínje a legrégibb erdélyi temetőszín. A címeres, párkányozott — fehér mészkőből készült — fedősírkő Marosvásárhely egy kiváló városbírójának — Szabó Mihálynak — emlékét őrizi 1627-ből.

A kötet végén három honismereti tanulmányt találunk. Olvasásuk közben sajnálattal gondolhatunk arra: milyen nagy veszteség, hogy Kelemen Lajos egy életen át melengedett vágya — az Orbán Balázs-féle Székelyföld leírásához hasonló mű megírása — soha nem válhatott valóra. *A Mezőség széléről* három falut ismertet a szerző, művészettörténeti emlékeiket történelmi múltjukba ágyazottan mutatja be.

Kalotaszeg aránylag kis területének több mint nyolcszáz éves tör-

ténelmi múltjából ad érdekes izelítőt a *Kalotaszeg történelmi és műemlékei* c. tanulmány.

A kötetzáró írás unitárius vonatkozású: *Adatok öt székelyföldi unitárius templomkastély történetéhez*. E templomkastélyokat a védekezés szükséglete hozta létre. Legtöbbjüket kőkerítés övezi, csak néhányukat látták el kőfallal és bástyákkal. Építésükről alig van krónikás vagy okleveles adat. Kelemen Lajos az 1789. évi, Lázár István püspök vizsgálati jegyzőkönyvei alapján ismerteti Bölön, Homoródszentmárton, Nagyajta, Sepsiárkos és Székelyderzs templomkastélyait, valamint a vizitáció meghagyásait is. Ma is megvan mindeniknek — Homoródszentmártont kivéve — az erődítménye; a nagyajtaiban és a székelyderzsiben freskók is maradtak fenn.

Összefoglalóként elmondhatjuk: a történelmi adatok és utalások lenyűgöző gazdagsága ellenére Kelemen Lajos minden írása olvasmányos.

Szólnunk kell a tanulmánykötetet kiegészítő, illetve teljessé tevő bevezető tanulmányról s a gazdag jegyzet- és képanyagról.

A napvilágot látott futó méltatások és megemlékezések után sürgető igényt elégit ki a Kelemen Lajos életét, emberi arcát, pályafutását, gazdag tudását és anyagismeretét, sokoldalú érdeklődését és munkásságát bemutató bevezető tanulmány. Ebben Szabó T. Attila egy szakadatlan, önzetlen szolgálatban eltöltött élet legfontosabb mozzanatait örökítette meg.

A bevezető tanulmány bő jegyzetekkel van ellátva. E jegyzeteket követően a rövidítések jegyzéke; majd a kötet gondozójának — B. Nagy Margitnak — magvas megjegyzései következnek.

A kötet gondozójának munkáját dicséri, hogy a tanulmányokhoz fűzött rendkívül gazdag jegyzetanyagot a szerző más műveiből vett idézetekkel bővítette, s hogy a további kutatásokat megkönnyítse, a témára vonatkozó újabb irodalmat is közli.

Gazdagítja és szemléletessé teszi a kötetet a 139 fénykép és rajz, melyek azonban kissé indokolatlan módon kerültek a bevezető tanulmányhoz tartozó jegyzetek első lapja után. Úgy véljük, hogy a külön jegyzékben is feltüntetett képek és rajzok számait nem lett volna fölösleges feltüntetni a tanulmányok szövegének megfelelő helyein is.

A tanulmánykötetet borító védőlap szép, a művészettörténeti témához illő, — sajnos nem tudni, ki jóízlését dicséri. A borító hátlapján látható Kelemen Lajos-portré Erdélyi Lajos felvétele alapján készített sokszorosítás.

Amikor letesszük kezünkől ezt a Kelemen Lajos-i életművet részben bemutató — s magában is páratlanul gazdag — tanulmánykötetet, mély hálát érzünk az érdemes tudós és unitárius ember iránt. Ezért véljük találónak, valljuk igaznak a Mestert és életművét méltató Szabó T. Attila sorait: „... az emlékezés fényében még tisztábban ragyogva hirdeti mindannyiunknak szóló örök tanításként: a testi halál csak a pillanatnak hódoló, önző emberi élet számára jelent véget, az önzetlen szolgálatban eltöltött ember és tudós élete a maga gazdag eredményeivel, követésre készítő példaadásával örökre beleépül a közösség erkölcsi, társadalmi, művelődési és tudományos életébe.“

Kovács István

B. Nagy Margit: Stílusok, művek, mesterek. Művészettörténeti tanulmányok. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest 1977. 275 l.

B. Nagy Margit eddig megjelent építészeti és művészettörténeti tanulmányainak sorozatát gazdagítja ez a könyv. Folytatása egy komoly és rendszeres kutatómunkának, mely a XVIII. század végének és a XIX. század elejének erdélyi építészetével, építészeti stílusával foglalkozik. Egy olyan témát igyekszik bemutatni, amely kedvenc kutatása tere: „a barokk és a klasszicizmus közötti átmeneti korszak”. Munkamódszere „a meglévő emlékanyag és a levéltári források együttes elemzésén” alapul, tehát ugyanaz, mint amelyet megelőző két könyvének megírásakor is alkalmazott.

A könyv első része kilenc dolgozatot tartalmaz, melyekben B. Nagy Margit eddig még kevésbé járt utakon és módszerekkel mutatja be a XVIII—XIX. század fordulójának erdélyi építészeti stílusirányzatait, azok változásait, módosulásait és egymásra való hatásukat. Az építészeti formák szerinti eddig használatos csoportosítás helyett a kor jelentősebb építőmestereinek, „pallér“-jainak kiemelkedő alkotásain keresztül ismerteti a még virágkorát élő barokk építészetet, amelyben azonban már kezd megmutatkozni a klasszicizmus, sőt fellelhetők a romantika egyes elemei is. A rendelkezésére álló levéltári anyagból sok esetben azonosítja az olyan építészeti alkotásokat, melyeknek építői vagy tervezői még szakkörökben is ismeretlenek voltak, vagy csak feltételezésekre szorítkoztak szerzőségüket illetően.

Számunkra igen nagy értéket jelent a könyv harmadik tanulmánya, melyben Türk Antal építőmester tevékenységét mutatja be, kinek kimagasló építészeti alkotásai közé tartozik a kolozsvári unitárius templom tervezése és építése. A kolozsvári unitárius egyházközség vezetősége a Türk Antal által elkészített terv elfogadásával, 1792. máj. 21-én szerződést köt a templom építésére, melynek alapján júl. 16-án megtörtént az ünnepélyes alapkövetétel is, majd nem egészen négy és fél esztendői munka után elkészült templomot „1796. dec. 14-én fel is szentelték“.

A templom építése történetének, stílusának, a homlokzaton, karzatain, belső formájában használt díszítő elemei bemutatása és ismertetése után említést találunk arról, hogy „Türk munkássága nagy hatással volt mind a korabeli, mind a XIX. század eleji templomépítészetre“, ugyanígy „a kolozsvári unitárius templom is nagy hatással volt az utána épülő vidéki unitárius templomokra“, amelyek igen nagy számban épültek ebben az időben. Ezt a hatást leginkább a küküllőszéplaki és a torockói unitárius templomokon ismerhetjük fel.

„Ugyancsak a kolozsvári templomot idézi az 1841 és 1869 között épülő székelyszentmihályi unitárius templom belső terének megformálása és tagolása is. Az építész Pákey Lajos itt már tudatosan igyekezett Türk stílusának, pontosabban az unitárius főtemplom formáinak átvételére. A kövendi unitárius templom oldalbejárata feletti karzat Kolozsvár és Torockó felé is utal. Az 1842—1844 között épülő homoródszentpáli unitárius templom dupla heverderekkel tagolt, nyomott boltozata szintén közel áll a Türk-féle boltozattípushoz. A korondi, a kissolymosi (1799—1811), a böződi (1810), az újszélelyi (1816—1827), a csekefalvi (1833), a désfalvi (1843), nagykadácsi (1837), gyepesi (1844), recsenyédi (1866) unitárius templom terjedése pedig szemléletesen érzékelteti, hogy a Türk-

féle lapos boltozat a XIX. században hogyan alakult át tükör boltozattá, majd sík mennyezetté.“

A könyv második részét képező hatalmas méretű jegyzetanyag, az 1700—1850 közötti időszak kolozsvári művészeinek és mestereinek felsorolása, a gazdag fényképanyag, valamint a részletes névmutató arról tanúskodnak, hogy egy nagyon komoly és elmélyült munka, levéltári kutatás és dokumentálódás előzte meg B. Nagy Margit ezen legújabb, reméljük nem az utolsó könyvének megjelenését.

Andrási György

Long, J. Arthur: Fifty years of theology, 1928—1978. The vindication of liberalism. (A teológia ötven éve, 1928—1978. A liberalizmus igazolása.) The Essex Hall lecture for 1978. The Lindsey Press London. 1978. 16 l.

„Essex Hall“ jubileumi előadás az angol unitárius egyház jelenlegi szervezetének megalkotása óta eltelt ötven év teológiájáról. A visszatekintés célja az előrenézés és útmutatás az egyház jövőjének formálásához. A szerző ismert teológus, a manchesteri unitárius teológiai intézet rektora és az egyetem teológiai fakultásának tanára.

A tanulmány első része átfogó történeti képet nyújt a teológia utóbbi félévszázados alakulásáról és fontosabb törekvéseiről. Az első világháború utáni évtizedek teológiáját a konzervativizmus és dogmatizmus jellemzi. Az uralkodó teológiai irányok — barthianizmus, új ortodoxia, pozitívizmus, egzisztencializmus — mind liberalizmuseellenesek voltak, és akadályozták az unitárius teológia fejlődését. A szerző kiemeli azokat a liberális teológusokat, akik az erős konzervatív légkör ellenére is hűségesekek maradtak a szabadelvű protestantizmushoz. Ilyenek voltak: Dean Inge, J. F. Bethune-Baker, C. E. Raven, H. D. Major, W. R. Matthews, B. H. Streeter, E. W. Barnes, C. J. Cadoux és mások.

A munka második része a liberalizmus igazolásával foglalkozik. A konzervativizmus és dogmatizmus elkerülhetetlenül visszahatást váltott ki, és olyan teológiai fejlődést indított el, mely végeredményben a szabadelvűség igazolását eredményezte. A szabadelvű teológia úttörőinek a szerző Dietrich Bonhoeffer, Rudolf Bultmann és Paul Tillich teológusokat tartja, akik a teológiai liberalizmust újból hatékony erővé tették. Angliában a változást John Robinson 1963-ban megjelent *Honest to God* c. híres műve jelzi. A teológia radikális irányú fejlődését elősegítő tényezők közül Arthur Long megemlíti Alfred North Whitehead filozófus tanítványainak ún. „process“ teológiáját, Jürgen Montmann és Wolfhart Pannenberg nevéhez fűződő „remény teológiá“-t, a világban végbemenő strukturális társadalmi változásokat, a II. vatikáni zsinatot, az ökumenikus mozgalmat, a békéért folyó küzdelmet.

A befejező rész a teológia félévszázados fejlődésének jövőbe mutató eredményeit foglalja össze. Az angol unitárius egyház kedvező teológiai légkörben ünnepli szervezetének félévszázados jubileumát. A múlt és a jelen figyelmeztetés és felhívás arra, hogy teológiájában törekedjék keresztényibb és teisztikusabb lenni. Ez pedig azt jelenti, hogy Istenben felelősen kell hinnünk. Róla felelősen beszélünk és az embertestvér mellett állást kell foglalnunk, úgy, amint Jézus tette. Mindez lehetőség és feladat, vállalásától jövőnk milyensége függ.

(—)

SEMANĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 84

Nr. 2

1978

CLUJ-NAPOCA

CUPRINSUL

Dr. Lajos Kovács: Mesaj de Rusalii	87
---	----

STUDII

Dr. Árpád Szabó: Rezultatele cele mai recente ale cercetării științifice a Noului Testament partea I-a	88
Dr. Dániel Borbáth: Sámuel Borbély	104
Dr. István Molnár: Intrebuințarea informațiilor provenite din gestiunile curatorilor în munca de cercetare a istoriei parohiilor	108
Géza Fóris: Date din istoria parohiei Pipea partea II-a	114

LUCRĂRI OMILETICE

Ferenc Benczédi: Postul adevărat	121
Evanghelie triumfătoare peste ruine	123
Acceptarea menirii creștine	124
Imre Gellérd: Gedeon	126
Mihály Göncz: Sămăriteanul milostiv	131
Sándor Keresztes: Muncă și rugăciune	134
Dezső Szabó, Jenő Gál: Scheme de predici	136
VIAȚA BISERICESCĂ ȘI ȘTIRI	147
RECENZII	155

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori),
Ferenc Sebe și György András

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. România

Volume 84

Number 2

1978
CLUJ-NAPOCA

CONTENTS

Message of Pentecost, L. Kovács 87

STUDIES

The latest results of scientific research of the New Testament part I,
Á. Szabó 88
Samuel Borbély, D. Borbáth 104
The use of the data of the curatorial accounts in the church
history research-work, I. Molnár 108
Data about the history of the Pipea Unitarian Congregation
part II., G. Fóris 114

SERMONS

The real fasting, F. Benczédi 121
Gospel above the ruins, F. Benczédi 123
The acceptance of the fate, F. Benczédi 124
Gedeon, I. Gellérd 126
The merciful Samaritan, M. Göncz 131
Work and prayer, S. Keresztes 134
Sermon sketches, D. Szabó, J. Gál 136

CHURCH LIFE—NEWS 147

BOOK REVIEWS 155

Intreprinderea Poligrafică Cluj, Municipul Cluj-Napoca 3068/1978

